

Magdalena Kapela*

Dialog międzykulturowy

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, internacjonalizacja na miejscu, uniwersytet, dialog międzykulturowy

Streszczenie: Artykuł ukazuje rolę i znaczenie edukacji międzykulturowej w utrzymaniu pozytywnych relacji z przedstawicielami innych kultur, wskazuje najczęściej popełniane błędy w wartościowaniu innych kultur, a także omawia rolę uniwersytetów w edukacji międzykulturowej. Podejmuje także zagadnienie internacjonalizacji na miejscu, która stanowi jeden z etapów umiędzynarodowienia uczelni, a jest bardzo ważna w łagodzeniu szoku kulturowego.

Intercultural dialogue

Key words: intercultural education, internationalization at home, university, intercultural dialogue

Summary: The author of the article presents the role and importance of intercultural education in maintaining positive relationships with members of other cultures, indicates the most commonly committed mistakes in the valuation of other cultures and the role of universities in intercultural education. The author also undertakes the issue of internationalization at home, which is one of the stages of the internationalization of universities and is very important in mitigating the culture shock.

* Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Zakład Filozofii Edukacji

Dialog międzykulturowy nie jest drogą prowadzącą do ujednoczenia kultur, one raczej „znajdują w dialogu gwarancję zachowania swojej specyfiki”, gdyż to „dialog pozwala dostrzec, że różnorodność jest bogactwem”¹.

Współczesny świat jest wielokulturowy i wielonarodowościowy, kształtuje się nowy styl życia człowieka podróżującego i poznającego świat², człowieka posiadającego tożsamość pogranicza, będącą wyrazem świadomości „życia w równoczesności”, gdzie wszystkie kultury mieszają się³, gdzie w życiu innych kultur można uczestniczyć bez wychodzenia z domu. Zjawisko wielokulturowości staje się coraz bardziej powszechne. Świadomość różnic między kulturami ma ogromne znaczenie, gdyż niezajomość obcych kultur i zwyczajów bardzo często jest przyczyną nieporozumień, a nawet konfliktów. Zapobiec im mogłoby odpowiednie kształcenie, podejmujące namysł nad odmiennymi sposobami życia, problemami, wyborami, dlatego niezwykle istotne jest dokładanie wszelkich starań, by zrozumieć inne kultury⁴.

Kultura i edukacja międzykulturowa

Kultura jest obecna we wszystkich społecznościach. W psychologii międzykulturowej rozumie się pod tym pojęciem system wartości, norm i zachowań charakterystycznych dla poszczególnych grup i narodów⁵. Można również interpretować kulturę jako wielorakie dzieła pracy i twórczości ludzkiej, sposób życia i współżycia wyznaczony przez wyznawane i akceptowane wartości. Należy zauważyć, że współczesny człowiek styka się z innymi kulturami w wielu aspektach swego życia, a kultura, obejmując wszystkie sfery życia człowieka, wymusza niejako konieczność nabycia przez niego kompetencji międzykulturowych. Zdobywane przez człowieka kompetencje międzykulturowe można

¹ M. Nowak, *O pilnej potrzebie dialogu między kulturami*, Referat wygłoszony podczas III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Wielowymiarowy charakter dialogu i jego rola w życiu ludzi”, zorganizowanej przez Zakład Katolickiej Nauki Społecznej Wydziału Teologicznego UAM, Poznań 23–24 VI 2004 r., <<http://users.dominikanie.pl/~marekn/page17.html>> (data dostępu: 1.01. 2012). W tym fragmencie przytaczany autor przywołuje cytaty z: *Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXIV Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 r., „L'Osservatore Romano” 2001, nr 2, s. 26.

² T. Lewowicki, *Wielokulturowość i edukacja*, [w:] *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, red. T. Lewowicki, F. Szlosek, Warszawa–Radom 2009, s. 27.

³ E. Kubiak-Szymborska, *Edukacja wobec „bycia globalizowanym” i życia we współczesnej megalopolis*, [w:] *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji*, red. U. Ostrowska, A. Tchorzewski, Bydgoszcz–Olsztyn 2002, s. 33.

⁴ M. Nussbaum, *W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego*, Wrocław 2008, s. 127.

⁵ J. Kociuba, *Uniwersalnie podobne, kulturowo zmienne oraz indywidualnie różnorodne. Wybrane aspekty badań kulturowych i międzykulturowych*, [w:] *Jeden świat wiele kultur. Refleksje nad kulturowymi aspektami globalizacji*, red. M. Bednarz, W. Jurkiewicz, Bydgoszcz 2010, s. 56–58.

scharakteryzować jako wiedzę, umiejętności i postawy niezbędne do utrzymywania relacji z przedstawicielami innych kultur.

Każda kultura posiada odmienne wartości, ideały, kanony, każda na swój sposób jest inna, co czyni ją fascynującą, jeśli tylko przyjmie się otwartą postawę wobec odmienności, jaką ze sobą niesie. Jeśli człowiek nie zamknie się w swych uprzedzeniach i spojrzy na nową dla siebie kulturę wystrzegając się stereotypów, może dostrzec piękno, którego źródłem jest właśnie jej inność. Aby się rozwijać, trzeba nauczyć się patrzeć i uczyć od siebie nawzajem. To właśnie zaakcentował Jerzy Nikitorowicz w książce *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, stwierdzając, że edukacja międzykulturowa może się rozwijać jedynie na bazie edukacji regionalnej, która daje możliwość wnikania w inne kultury i rozumienia ich poprzez odniesienie, porównanie z własnym zasobem kulturowym. Zadaniem edukacji jest wydobywanie i pielęgnowanie tradycji pluralistycznych, traktowanie swojej kultury jako części kultury światowej i wzbogacanie jej o elementy jej bliskie. Autor podkreślił, że nabywanie kompetencji międzykulturowych odbywa się dzięki edukacji międzykulturowej, której podstawą jest wzajemne wzbogacanie się różnych kultur, akceptacja odmienności, nabywanie postawy tolerancji i uznania dla innych kultur⁶. Uwypuklił to również Aurelio Peccei. W książce *Przyszłość jest w naszych rękach* stwierdził, że edukacja międzykulturowa dąży do zmiany dotychczasowego sposobu myślenia człowieka o sobie i świecie na rzecz jedności ludzi ponad podziałami, przy jednoczesnym poszanowaniu różnic⁷.

Cele edukacji międzykulturowej

Polska jest krajem jednolitym kulturowo, w którym społeczeństwo, ze względu na uwarunkowania historyczne i religijne, przyjmuje postawę zamkniętą, operuje stereotypami i uprzedzeniami⁸. Według Jerzego Nikitorowicza pamięć o nagromadzonych na przestrzeni wieków urazach i krzywdach pochodzi z wiedzy naukowej, edukacji i przekazów potocznych. To urazy, kompleksy, animozje, skłonności do odwetu. Może być w nich wiele zafalszowań, półprawd i tendencyjności⁹. Uwarunkowania te wyznaczają główne cele edukacji międzykulturowej, takie jak:

- kształtowanie świadomości o równorzędności wszystkich kultur, przygotowanie jednostek, niezależnie od pochodzenia i kultury, do pokojowego życia w społeczeństwie pluralistycznym,

⁶ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995, s. 121–125.

⁷ A. Peccei, *Przyszłość jest w naszych rękach*, Warszawa 1987, s. 152–155.

⁸ J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość...*, op. cit., s. 35.

⁹ Ibidem, s. 35.

- uwrażliwienie na inność, odmienne korzenie kulturowe, tradycje oraz kształtowanie postaw otwartych i tolerancyjnych, wyrzekających się poczucia wyższości kulturowej na rzecz dialogu i wymiany wartości,
- wdrażanie do dostrzegania inności i postrzegania jej jako wzbogacającej i inspirowującej, ciekawej i absorbującej, a nie zagrażającej i wrogiej,
- uświadomienie własnej tożsamości kulturowej, zwiększenie poczucia własnej wartości, bezpieczeństwa i samoakceptacji,
- kształtowanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z uprzedzeniami, negatywnymi stereotypami itp.¹⁰.

Wyżej wymienione cele zostały sformułowane przez Zakład Edukacji Międzykulturowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Możemy dostrzec w nich odzwierciedlenie klasyfikacji edukacji wielokulturowej sformułowanej przez Margaret Alison Gibson. Kluczowym założeniem koncepcji „Edukacja dla zrozumienia różnic kulturowych” (*Education About Cultural Differences or Cultural Understanding*) jest to, że szkoły powinny być zorientowane na wzbogacenie kulturowe wszystkich uczniów, a wielokulturowe programy edukacyjne powinny przyczyniać się do lepszego zrozumienia różnic kulturowych i akceptacji prawa innych do odmienności¹¹.

Uniwersytet – fundament kultury

Współczesne społeczeństwa, funkcjonujące w globalnym, kurczącym się świecie, to społeczeństwa wielokulturowe, w których poznanie oraz rozumienie innych kultur staje się koniecznością. Nie wystarcza już sama świadomość pluralizmu kulturowego. Niezbędna staje się wiedza kulturoznawcza oraz potrzeba kształcenia tolerancyjności. Jest to prawdopodobnie jedyny sposób ochrony przed bezradnością komunikacyjną ludzi. Popieranie takich inicjatyw, jak kształcenie tolerancyjności, prowadzi do zrozumienia relatywnego znaczenia różnych kultur, do likwidacji uprzedzeń, do umiejętności argumentowania oraz do niezasklepiania się we własnej tożsamości kulturowej¹². Do życia i współdziałania w społeczeństwie wielokulturowym może przygotować edukacja międzykulturowa, dlatego międzykulturowe uczenie się, powinno zapewniać wiedzę o tym, jak zminimalizować efekty niekorzystne, a zmaksymalizować pozytywne, psychologiczne wyniki kontaktu kulturowego¹³.

¹⁰ K. Karwowski, *Jedność w różnorodności*, „Edukacja i Dialog” 2006, nr 4, s. 38–43.

¹¹ M. A. Gibson, *Approaches to Multicultural Education in the United States: Some Concepts and Assumptions*, „Anthropology & Education Quarterly” 1984, vol. 15, no. 1., s. 94–99.

¹² J. Kamińska, *Swoi i obcy. Kulturowe dystanse i uprzedzenia w kontekście procesów globalizacyjnych*, [w:] *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, red. M. Korzeniowski, A. Barska, Opole 2007, s. 149.

¹³ M. Chutnik, *Szok kulturowy – przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie*, Kraków 2007, s. 38.

Współczesna edukacja musi poradzić sobie jednak z problemem, którym jest zerwanie dotychczas łączących ludzi więzi społecznych. Szkoła i uniwersytet, wykorzystując najnowsze drogi komunikacji, muszą sprawić, by tożsamość pogranicza nie stała się brakiem tożsamości, a nowe formy bycia z innymi nie prowadziły do całkowitego bycia bez innych, samotności czy zagubienia¹⁴. Jeśli Europa, opierając się na własnej przeszłości, ma się stać „światłem pokoju, szacunku dla różnorodności i dialogu międzykulturowego”, to właśnie uniwersytet ma w tym do odegrania kluczową rolę¹⁵. Edukacja międzykulturowa powinna objąć jak najszersze grono odbiorców. Nakłada to szczególne zadanie na uniwersytety, których wkład w tworzenie fundamentów kultury jest bardzo znaczący. To one, jak czytamy w Wielkiej Karcie Uniwersytetów Europejskich, powinny zaspokajać istotną potrzebę wzajemnego poznania i oddziaływania różnych kultur, powinny także być ośrodkiem kultury, wiedzy i badań naukowych, powinny być powszechne, tolerancyjne, szukające prawdy, zawsze gotowe do dialogu¹⁶. Ich misją jest przekazywanie wartości kulturowych, kształtowanie postaw, tolerancji, poszanowania różnych poglądów, zabezpieczenie wolności studentów oraz zagwarantowanie im warunków, w których będą mogli przyswajać kulturę oraz wykształcenie.

Proces wychowania w Uniwersytetach to nie urabianie postaw, umysłów, przekonań studentów, lecz prezentowanie im alternatywnego obrazu otaczającej rzeczywistości, pluralizm metod w jej zrozumieniu¹⁷. Tak prowadzona edukacja umożliwia przełamywanie stereotypów, rozwiewanie obaw przed tym, co inne, nowe, nieznanne. Uniwersytety i środowisko akademickie powinny dawać studentom możliwość zapoznania się z innymi kulturami i konfrontowania posiadanej wiedzy z rzeczywistością. Rolą profesorów natomiast jest rozbudzenie w studentach chęci zgłębiania wiedzy na temat obcych kultur i uczulanie ich na zachowanie otwartości poznawania, która ustrzeże ich od najczęściej popełnianych błędów w wartościowaniu innych kultur – normatywnego szowinizmu, arkadyzmu i sceptycyzmu.

Z pierwszym ze wskazanych przez Marthę Nussbaum błędów mamy do czynienia, gdy osoba podejmująca się oceny uważa swoją własną kulturę za najlepszą, a im bardziej oceniana kultura różni się od rodzimej kultury oceniającego, za tym gorszą jest uznawana. Arkadyzm jest przeciwstawny normatywnemu szowinizmowi. Błąd ten polega na budowaniu wyobrażenia innego jako nieskażonego niedoskonałościami własnej kultury. W tym przypadku brak solidnego akademickiego przygotowania do kontaktu z obcą kulturą prowadzi do jej idealizacji i bezkrytycznego oceniania jako Arkadii. W sytuacji, kiedy trzeba dokonać oceny obcej kultury, często pojawia się także trzeci

¹⁴ S. Drelich, *Uniwersytecki ethos w dobie globalizacji i Internetu*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7, s. 56.

¹⁵ W. Osmańska-Furmanek, *Dylematy i rozterki uniwersytetu na rozdrożu*, „Edukacja” 2011, nr 1, s. 117.

¹⁶ *Wielka Karta Uniwersytetów Europejskich*, Bolonia, 18 września 1988 r.

¹⁷ K. Denek, *Kształci i wychowuje*, „Forum Akademickie” 2009, nr 6, <http://forumakad.pl/archiwum/2009/06/35_ksztalci_i_wychowuje.html>, (data dostępu: 11.02.2011).

typ błędu: sceptycyzm. Popelniany jest on wtedy, gdy następuje koncentracja na opisie napotykaných zjawisk, której towarzyszy brak jednoznacznego stanowiska wobec nich, rezygnacja z własnej oceny i przyjęcie zastanego zjawiska bez zastrzeżeń¹⁸.

Zdolność odczytywania kultury ma zarówno wymiar kompetencji, jak i wymiar umiejętności. Kompetencja obejmuje dysponowanie odpowiednią wiedzą, nabytą zarówno w toku świadomie organizowanego kształcenia, jak i w toku ciągłego procesu uczenia się, pozwalającą na rozumienie zachowań komunikacyjnych osoby przynależącej do danej kultury, umiejętności obejmują zaś zdolność do zachowywania się tak, jak zachowują się ludzie należący do tej kultury. Oba te wymiary są ze sobą sprzęgnięte, jednakże zazwyczaj wiedza bywa większa niż umiejętności¹⁹.

Internacjonalizacja na miejscu

Dzięki temu, że podróże i komunikacja stały się znacznie tańsze, zajmują też mniej czasu, ludzie podróżują i poznają świat. Dostęp do poruszania się po świecie stał się współcześnie najwyższej wagi czynnikiem klasyfikacji społecznej. Według Zygmunta Baumana swoboda poruszania się w świecie oznacza awans społeczny, podczas gdy lokalność i stałość zamieszkania oznaczają pozostanie na dole hierarchii społecznej i godzenie się ze zmianami, jakie dotyczą miejsc, z którymi ludzie są związani²⁰. Przed wyjazdem za granicę lub zetknięciem się z mieszkańcem innego kraju człowiek może sobie nie zdawać jednak sprawy z różnic, jakie istnieją pomiędzy jego rodzimą kulturą a kulturą miejsca, do którego wyjeżdża. Po przyjeździe uświadamia sobie, że „oni” inaczej interpretują jego zachowanie, słowa, że mają inne tempo działania, inaczej myślą, coś innego może być dla nich priorytetem. Dlatego kontakt z osobami przybyłymi z innych kultur ma ogromne znaczenie. Dzięki poznaniu stosowanych przez nich gestów i schematów w komunikowaniu się, a także przełamywaniu wzajemnych niechęci i obaw, można stać się bardziej otwartym i wykazywać większą umiejętność dostosowywania się do nowej kultury²¹.

38 | Kształcenie studentów zagranicznych niesie ze sobą wymierne korzyści, począwszy od finansowych po prestiżowe. Uczelnie muszą być jednak przygotowane na ich przyjęcie. Powinny opracować, a następnie wdrożyć konkretne rozwiązania, które przygotowują je na przyjęcie studentów zagranicznych. Trzeba również stworzyć wizerunek uczelni

¹⁸ M. Nussbaum, op. cit., s. 143–147.

¹⁹ G. A. Borden, *Orientacja kulturowa*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa: zbliżenia i impresje*, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszcza, Warszawa 1995, s. 66.

²⁰ Z. Bauman, *Globalizacja: i co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa 2000, s. 101–106.

²¹ M. Siuta, *Australijski Program Plus a wyzwania stojące przed szkolnictwem wyższym*, [w:] *Wybrane zagadnienia współczesnego szkolnictwa wyższego*, red. B. Krawiec, Kraków 2004, s. 27.

atrakcyjnej i przyjaznej obcokrajowcom. Studenci zagraniczni powinni czuć, że nie zostali sami w obcym kraju, że mogą liczyć na pomoc. Jest to kolejny obszar edukacji międzykulturowej, w którym uwidacznia się rola szkół wyższych, które powinny dawać studentom możliwość poznawania obcych kultur i otwierać się na nie.

Doskonałą formą integracji mogą być warsztaty międzykulturowe, dni międzynarodowe, poświęcone poznaniu konkretnego kraju, quizy i gry sportowe dla drużyn mieszanych (polskich i zagranicznych studentów), nauka języka obcego wraz z kontekstem kulturowym i historycznym, a także włączanie polskich studentów w pomoc studentom zagranicznym. Dużą popularnością cieszy się przydzielanie studentom zagranicznym „opiekunów” w postaci polskich studentów, którzy dzięki temu mają możliwość doskonalenia obcego języka, nawiązania nowej znajomości i poznania innej kultury. Student zagraniczny zyskuje pomoc w codziennym życiu i w sprawach urzędowych, przy których dodatkowe utrudnienie stanowi bariera językowa i kulturowa.

Dobrym pomysłem jest także organizowanie dla przyjeżdżających studentów spotkań integracyjnych, w trakcie których dowiadują się, jak w nowych warunkach mogą zadbać o swoje zdrowie, jak mogą się odżywiać, gdzie i w jaki sposób mogą spędzić wolny czas. Spotkania te mają także na celu umożliwienie nawiązania nowych znajomości oraz poznania uczelni i jej pracowników. Stwarzają również warunki do wzajemnego poznania kulturowego, wynikającego z tego, że Polska, włączając się w struktury europejskie i światowe, nie tylko czerpie z dorobku innych społeczeństw, ale również wnosi swoje dziedzictwo kulturowe²². Paradygmat współlistnienia przyjmuje bowiem hipotezę, że ludzie różnych kultur, którzy się ze sobą spotykają, przełamują obustronne uprzedzenia, a równocześnie sami poszukują lepszego zrozumienia obcej sobie kultury²³. Paradygmat ten zakłada, że człowiek jest wrażliwy na potrzeby „innego” i w wyniku procesów wewnętrznych, dialogu, porozumienia i negocjacji we wzajemnych kontaktach rozwija się²⁴. Nie intensywność kontaktów jest jednak najważniejsza, lecz ich jakość, a prościej mówiąc, zakres treści, których one dotyczą. Z pewnością głębokie kontakty dotyczące istotnych treści kulturowych wpływają na wzrost otwartości postaw i na akceptację „inności”. Kontakty powierzchowne raczej wzmocniają stereotypy i utrwalają je, prowadząc do konfliktów między odmiennymi kulturowo grupami społecznymi²⁵. Ma to również znaczenie w kontaktach z osobami niepełnosprawnymi i ludźmi z tego samego kręgu kulturowego, lecz różniącymi się od reszty.

²² W. Sawczuk, *Edukacja wobec problemów globalizacji – wymiar aksjologiczny*, [w:] *Etos pedagogów i edukacji*, op. cit., s. 48.

²³ B. Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 1998, s. 292.

²⁴ J. Nikitorowicz, *Idee edukacji międzykulturowej w dobie globalizacji i regionalizacji*, [w:] *Edukacja jutra: XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. F. Bereźnicki, K. Denek, Szczecin 2005, s. 55.

²⁵ J. Kamińska, op. cit., s. 145.

Edukacja międzykulturowa traktowana jako dialog

Podejście antropologiczne zakłada, że podstawową cechą ludzkiej egzystencji jest bycie w związku z innymi, co wiąże się z przebywaniem, poznawaniem, współpracą, otwarciem się na innych ludzi, na inne kultury. Konieczność otwarcia się, zbliżenia dobrze oddają słowa ks. Józefa Tischnera:

Ani ja, ani ty nie jesteśmy w stanie poznać prawdy o sobie, jeśli pozostaniemy w oddaleniu od siebie, zamknęci w ścianach naszych lęków, lecz musimy spojrzeć na siebie niejako z zewnątrz, ja twoimi, a ty moimi oczami, musimy porównać w rozmowie nasze widoki i dopiero w ten sposób jesteśmy w stanie znaleźć odpowiedź na pytanie, jak to z nami naprawdę jest [...] Pełna prawda jest owocem wspólnych doświadczeń, twoich o mnie, a moich o tobie. Wspólne poglądy są owocem przemiany punktów widzenia²⁶.

Uczenie się międzykulturowe koncentruje się na różnorodności i odmienności, pluralizmie, złożoności i otwartych pytaniach, a także refleksji i zmianie. Jest procesem indywidualnego rozwoju, który pociąga za sobą pewne konsekwencje dla społeczności. Międzykulturowe uczenie się to poznawanie różnorodności i relatywności świata i nabieranie umiejętności zrozumienia innego punktu widzenia, ale także korzystanie z dorobku innych grup, wzajemne wzbogacanie osobowości czy wspólne działania²⁷. To także dialog, który należy rozumieć jako pewną pozytywnie zorientowaną aktywność: wychodzenie naprzeciw, szukanie i nawiązywanie kontaktu, ale także zwalczanie uprzedzeń, ksenofobii, izolacjonizmu, złe pojętej obrony tradycji czy wartości przez odrzucanie ludzi spoza własnej społeczności i zamknięcie się na nich.

Prezentując otwartość i szacunek dla innych ludzi i ich kultur, należy dążyć do nawiązania dialogu. Dialog, który zaznacza wyższość negocjacji nad konfliktami, jest sytuacją wyjściową do kolejnych działań na polu edukacji międzykulturowej, a także uczy, jak się porozumiewać w razie konfliktów w obrębie własnej grupy²⁸. Odmiennosc kultury, różnice w wyglądzie, nieznanne gesty nadal wzbudzają lęk i niezrozumienie, co jest powodem powstawania barier. Edukacja międzykulturowa, traktowana jako dialog, stanowi szansę na pokonywanie tych barier w stosunkach między ludźmi czy narodami. Sprzyja ona kreowaniu kooperacyjnych relacji międzyludzkich²⁹, przezwyciężaniu stereotypów i kształtowaniu kompetencji międzykulturowych, a także nabywaniu umiejętności rozwiązywania konfliktów, których źródłem są różnice kulturowe.

Nie ma ludzi bez kultury, każdy człowiek w niej wzrasta, a przyszli pracownicy już na etapie edukacji muszą posiadać umiejętność efektywnej współpracy z przedstawicielami

²⁶ J. Tischner, *Etyka solidarności*, Kraków 2000, s. 17–20.

²⁷ M. Chutnik, op. cit., s. 38.

²⁸ J. Schmidt, *Dialog w edukacji międzykulturowej*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 8, s. 40–47.

²⁹ T. Lewowicki, op. cit., s. 30.

innych, nierzadko odległych kultur³⁰. Członkowie danego społeczeństwa zwykle nie są świadomi tego, jakie w nim panują wzory komunikacji czy konwencje społeczne. Edgar Schein, psycholog i badacz kultury, porównał kulturę do góry lodowej. Na powierzchni wody jest to, co widzialne, m.in. literatura i sztuka, język, kuchnia, taniec, styl ubierania się, natomiast na postrzeganie innych ludzi wpływa także to, co jest niewidzialne, co znajduje się pod powierzchnią wody, czyli nawyki i przyzwyczajenia, idee, wartości, podejście do czasu i sposobów rozwiązywania problemów, etyka pracy, gesty, stereotypy itd. Ukryty język interakcji międzyludzkich jest głównym źródłem nieporozumień i tarć międzykulturowych³¹. Należy więc pamiętać, że te same słowa i gesty w różnych kulturach mogą znaczyć zupełnie coś innego, a to, co dla jednej strony jest oczywiste i zrozumiałe, niekoniecznie musi być zrozumiałe dla drugiej strony.

To w kontakcie z innymi kulturami można uświadomić sobie swoją odmienność i wartość, a także rozwinąć własną kulturę. Podejmując trud komunikacji międzykulturowej, nawiązania dialogu, należy indywidualnie dostrzegać różnice między kulturami, wystrzegać się ich wartościowania, a przede wszystkim przełamywać posiadane stereotypy.

Literatura

- Bauman Z., *Globalizacja: i co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa 2000.
- Borden G. A., *Orientacja kulturowa*, [w:] *Komunikacja międzykulturowa: zbliżenia i impresje*, red. A. Kapciak, L. Korporowicz, A. Tyszka, Warszawa 1996, s. 59–76.
- Chutnik M., *Szok kulturowy – przyczyny, konsekwencje, przeciwdziałanie*, Kraków 2007.
- Denek K., *Kształci i wychowuje*, „Forum Akademickie” 2009, nr 6, <http://forumakad.pl/archiwum/2009/06/35_ksztalci_i_wychowuje.html> (data dostępu: 15.12.2011).
- Dialog między kulturami drogą do cywilizacji miłości i pokoju*. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na XXXIV Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 r., „L'Osservatore Romano” 2001, nr 2, s. 24–29.
- Drelich S., *Uniwersytecki ethos w dobie globalizacji i Internetu*, „Dialogi Polityczne” 2007, nr 7, s. 53–66.
- Gibson M. A., *Approaches to Multicultural Education in the United States: Some Concepts and Assumptions*, *Anthropology & Education Quarterly*, „Anthropology & Education Quarterly” 1984, vol. 15, no. 1, s. 94–119.
- Kamińska J., *Swoi i obcy. Kulturowe dystanse i uprzedzenia w kontekście procesów globalizacyjnych*, [w:] *Wielokulturowość – międzykulturowość – transkulturowość w perspektywie europejskiej i pozaeuropejskiej*, red. M. Korzeniowski, A. Barska, Opole 2007, s. 143–150.
- Karwowski K., *Jedność w różnorodności*, „Edukacja i Dialog”, 2006, nr 4, s. 38–43.
- Kociuba J., *Uniwersalnie podobne, kulturowo zmienne oraz indywidualnie różnorodne. Wybrane aspekty badań kulturowych i międzykulturowych*, [w:] *Jeden świat wiele kultur. Refleksje nad kulturowymi aspektami globalizacji*, red. M. Bednarz, W. Jurkiewicz, Bydgoszcz 2010, s. 51–70.

³⁰ M. Siuta, op. cit., s. 23.

³¹ M. Chutnik, op. cit., s. 30.

- Kubiak-Szymborska E., *Edukacja wobec „bycia globalizowanym” i życia we współczesnej megalopolis*, [w:] *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji*, red. U. Ostrowska, A. Tchorzewski, Bydgoszcz–Olsztyn 2002, s. 28–41.
- Lewowicki T., *Wielokulturowość i edukacja*, [w:] *Kształcenie ustawiczne do wielokulturowości*, red. T. Lewowicki, F. Szlosek, Warszawa–Radom 2009, s. 17–32.
- Nikitorowicz J., *Idee edukacji międzykulturowej w dobie globalizacji i regionalizacji*, [w:] *Edukacja jutra: XI Tatrzańskie Seminarium Naukowe*, red. F. Bereźnicki, K. Denek, Szczecin 2005, s. 51–58.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok 1995.
- Nowak M., *O pilnej potrzebie dialogu między kulturami*, Referat wygłoszony podczas III Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Wielowymiarowy charakter dialogu i jego rola w życiu ludzi”, zorganizowanej przez Zakład Katolickiej Nauki Społecznej Wydziału Teologicznego UAM, Poznań 23–24 VI 2004 r., <<http://users.dominikanie.pl/~marekn/page17.html>>, (data dostępu: 1.01.2012).
- Nussbaum M., *W trosce o człowieczeństwo. Klasyczna obrona reformy kształcenia ogólnego*, Wrocław 2008.
- Osmańska-Furmanek W., *Dylematy i rozterki uniwersytetu na rozdrożu*, „Edukacja” 2011, nr 1, s. 111–120.
- Peccei A., *Przyszłość jest w naszych rękach*, Warszawa 1987.
- Sawczuk W., *Edukacja wobec problemów globalizacji – wymiar aksjologiczny*, [w:] *Etos pedagogów i edukacji wobec problemów globalizacji*, red. U. Ostrowska, A. Tchorzewski, Bydgoszcz–Olsztyn 2002, s. 42–51.
- Schmidt J., *Dialog w edukacji międzykulturowej*, „Edukacja i Dialog” 2004, nr 8, s. 40–47.
- Siuta M., *Australijski Program Plus a wyzwania stojące przed szkolnictwem wyższym*, [w:] *Wybrane zagadnienia współczesnego szkolnictwa wyższego*, B. Krawiec (red.), Kraków 2004, s. 23–34.
- Śliwowski B., *Współczesne teorie i nurty wychowania*, Kraków 1998.
- Tischner J., *Etyka solidarności*, Kraków 2000.
- Wielka Karta Uniwersytetów Europejskich*, Bolonia, 18 września 1988 r.